

AZ ISBD DISPUTA NYERTESEI ÉS VESZTESEI avagy ki mit mondott*

CSÚRY István

„Nagy naivítás szükséges ahhoz, hogy elhiggyük, bármit is segít, ha a világhoz kiáltunk és követelözünk, mintha ezzel megváltozna sorsunk. Fogadjuk el, amit felkínálnak, és tartózkodjunk minden aprólékoságtól.”

Kierkegaard

„...a körülményeket az emberek változtatják meg...”

Harmadik Feuerbach tézis

Aki vitát kezd, vagy kutató portyái során személyi felségterületet érint, bizony, egy s másra fel kell készülnie. Legkevesbé talán arra, hogy érdemi mondanivalója, vagy az ezt megalapozó tényei, fejtegetései ellen induljon ostrom. Mert, ugyebár, ki volna az a Don Quijote, aki egyenest az acél mellvértnek szegzi kopjáját? Statisztikailag nézve úgyszólván törvényszerű viszont két igen ismert metodikai modell bevetése: 1. „Rombold le az ellenfél szakmai hitelét! Mutasd ki, hogy az ismeretkör elemeivel sincs tisztában!” 2. „Adj szájába támadható tételeket, s bizonyítsd ezek tarthatatlanságát!” Hogy ilyenkor „ki kit győz le”, már az ún. tudományon kívüli tényezők függvénye: melyik szerző ír szuggesztívebben, melyiké a nagyobb személyi presztizs, otthonos-e az olvasó a témában, melyik fél iránt elkötelezett, s egyáltalán volt-e türelme szembesíteni a vita tételezéseit, vagy csak megmoccant benne a veszedelmes reflex: „Nem zörög a haraszt!” De akár melyik fél győz, a vesztes az olvasó, akinek, íme, összegubancolták ismerethez vezető Ariadne-fonalát.

Ez lett a sorsa szerény kísérletemnek is, amelyben a katalógusról szóló tudás tudományos alapra helyezésének szükségét próbáltam fejtegetni, sőt a sürgetett komplex kutatásokhoz egy – kétségtelenül rudimentális és inkább csak illusztratív jelentőségű – empirikus tanulmánnyal hozzá is járulni. Mert ugyan mit is várjunk annak katalógustudományi apostolkodásától, aki csúfosan elhasalna a szombathelyi főiskola könyvtárszakán, nem tudva, hogy pl. a katalógusnak a művek keresésén kívül a művek azonosítását is szolgálnia kell. Ketten is sietnek figyelmeztetni e tudatlanság káros következményeire (F. P. 25–27. p., V. E. 33–35. p.). köztük főként annak be nem látására, hogy ahol két

* Válasz Fügedi Péternének (F. P.) és Vajda Eriknek (V. E.) az „Olvasók és könyvtárosok katalógushasználati szokásairól” c. írásomhoz fűzött bírálatára. (Könyvtári Figyelő, 1979. 1. sz. 25–40. p.)

funkció van, ott két szabványnak is kell lennie: egynek a keresés (címfej) és egynek az azonosítás (leírás) céljaira. Minthogy pedig e tudásbeli és logikai otrombaság önmagáról mond ítéletet, a bírálók tapintattal siklanak el ama még nagyobb otrombaság fölött, amely a címfejszabvány különválasztásának szükségét a leírási szabvány fejtetőre állításának következményeként próbálná beállítani. A gyenge iránti tapintat húzódik meg az olyan bonyolultabb problémák érintésétől való tartózkodásban is, mint a címfej szerepe az azonosításban, és a leírásé a keresésben, vagy éppenséggel mint amilyen a r e f e r e n c e t o o l funkciónak, s az irodalmi strukturális egységek tükröztetésének kihatása a katalógus-szabványokra.

És bizony, – mutatnak rá – akad bőven tanulnivalója a kísérlet útrabocsátójának a könyvtári képződmények történeti mozgásformája dolgában is. Ennek „lényege abban áll, hogy a könyvtár, amely az emberi tudás dinamikájának legjobb bizonyítéka – hangsúlyozza V. E. – sőt e dinamika szerény szolgálólánya, a birtokában levő, illetve az általa készített rendkívül nagy mennyiségű és nehezen változtatható adat miatt egyben s t a t i k u s j e l e n s é g . Elsősorban ez az ellentmondás tükröződik – úgymond – a katalógusszerkezet változásáról vagy változatlanságáról szóló vitákban.” V. E. szerényen elhárítja magától a sajátosság felismerésének érdemét. Szabad hozzátennem, hogy a szerzőséggel Ranganathan sem gyanúsítható, hisz az ő egyik törvénye így hangzik: „A könyvtár fejlődő szervezet”. E kétségtelenül pozitivistá csengésű tétel korrekciójában – immár mit tagadjam – én csak addig jutottam, hogy elhagytam belőle a szervezet organicista képzetét, s a fejlődést mint társadalomtörténetileg végbemenő mozgások dialektikus folyamatát értelmeztem. Késő bánat, de most már látom, a V. E. féle s t a t i k u m o t mint az ellentmondások egy tényezőjét kellett volna beépítenem e folyamatba, s nem úgy felfognom, mint a m e g m e r e v e d é s , a h a n y a t l á s , a h a l á l történeti erők működéséből adódó jelenségeit. Ha ezt teszem, bizonyára nem hajszolok utópiákat a könyvtári gyűjteményről, amely – egyebek közt épp a folyamatos katalógusbeli szintetizálás által – „beintegrálódik” az élő társadalmi folyamatokba és szilárd kebellet fogadom a katalógusok lezárásának, szegmentálásának fátumát. Sőt, ahelyett, hogy a szuperimpozíciót és a deszuperimpozíciót mint a felületesen reformálgató Library of Congress-t méltán sújtó válságjelenséget pellengéreztem volna, azt kellett volna furcsállanom, hogy éppen ott nem tudnak e fátumba méltósággal beletörödni.

Van aztán egy pont, ahol tudatlanságom minden bocsánatos bűnt meghaladó irracionálisba fordul, s ez az egyéni szerzői rendszó érintése. V. E. nem győz megnyugtani, hogy az egyéni szerzőt senki sem „bántja” (30. p.). F. P. éppenséggel elkápráztat, mondván, hogy az IFLA „400 ország személyneveire ad hiteles információkat”, sőt, a magyar szabványtervezet 50 oldalt szentel „a személynév alakiságának”. Hogy valaki kivetnivalót talál a cím mögé vetett szerzőnévben, azt V. E. pirulni való meg nem értésnek tartja, s épp ezért csak a jegyzetek közt említi. A vita „lejárató” modellje ugyanezen a ponton lendül át a „ki nem mondott tételeket cáfoló modell”-be. F. P. szememre veti, hogy összefüggést látok „a bibliográfiai leírás tévesen felrótt hiányossága és a »nyugati civilizáció végromlásáról» szóló spengleri jóslat, vagy az egyén szétzúzása a faszizmusban»

között”* (25. p.), majd azzal nyugtat, hogy a jelen vonatkozásában „feleslegesen aggódom »az alkotó egyéniség alkonyáról hirdetett ideológiának« a hatása miatt” (28. p.). V. E. keményebben, mint „képtelenséget” utasítja el annak feltevését, hogy „valamely ország könyvtári technológiáját ideológiai szempontok vezérlik” (31. p.).

És itt komolyra kell fordítanom a szót, noha nem szívesen töröm meg a baráti csipkelődés groteszk-komikus szférájában mozgó vita hangulatát. Mert a marxizmus ideológiai offenzíváját a ránk bízott frontszakaszon defenzívának is szánelmas erőlködéssé zülleszténem, ha az irodalmat mint társadalmi jelenséget értelmező ideológiáknak a kommunikáció intézményes tevékenységeire (ezen belül a preferált megtalálási pontok még oly technikainak tűnő megoldásaira) kifejtett (de többnyire sokszoros közvetítéseken át érvényesülő) hatását oly közvetlen és vulgáris értelemben fogalmaztam volna meg, ahogy – összefüggéseiből kiragadott, s nem is a tárgyalt írásomból vett idézetekkel operálva – vitapartnereim a tollamra adják. Megtehettem volna, hogy a jelen problémacsomó burzsoá „kultúrfilozófiai” összefüggését éppen csak jelezzem egy általános utalással McLuhan-ra, akinek – Mátrai László találó jellemzése szerint – sikerült a „trahison des clerics”-et a „trahison des bibliothécaires”-ként az irodalomnak a mi hivatásunkat legközelebről érintő témakörében következetesen megvalósítania. De mert egy ilyen általános utalás az összefüggésekben kevésbé jártas olvasót valóban feljogosíthatta volna olyasféle marginális kérdőjelekre, amilyenek a két vitacikkben sorjáznak, tanácsosabbnak éreztem, hogy – szerzők és irodalmi lelőhelyek korrekt feltüntetésével – olyan katalóguselméleti állításokhoz kapcsolódjam, amelyek (jórészt mcluhanista) ideológiai töltése és a Paris-Principles-AACR-ISBD főbb tendenciáival való összefüggése egyaránt nyilvánvaló. Csak annak értelmét nehéz átlátnom, hogy vitatársaim mért az én orrom alá dörzsölik a katalógusrend ideológiai elvekre való építésének logikai vétségét (aki ilyesmivel sohasem próbálkoztam), s mért mennek el ugyanakkor szó nélkül ilyen eszmék mellett, midőn azok az ideológiai ellenfél tollából vannak idézve. A színházi látcső játékos megfordítása jut eszembe akkor is, amikor V. E. úgy próbálja megingatni katalógushasználati elemzésem megbízhatóságát, hogy óva int egy megtalálási pont figyelmen kívül hagyásától, ha az történetesen a keresési alkalmaknak csupán 5 %-ában igazolódnék (bár ilyen képtelen ajánlást sehol meg nem kockáztattam), ugyanakkor a legnagyobb könnyedséggel siklik el a még oly kalandos amerikai katalógusreformálás történetében is páratlan változás fölött, hogy a szerzőnév a rekordon második helyre szorulván, másodrendű adatelemmé minősült. (Kell-e mondanom, hogy ha címfejjel vagy más keresőelemmel járulékosan el nem látott rekordok egy halmazát rendezni próbálnám, csak a cím első szava alapján tehetném. S ha itt V. E. azt vetné ellen, hogy tessék gépi memóriában gondolkodni, csak könnyezni tudnék. A géppel olvasható rekord – nem nálunk, de ahol a könyvtárak on line forradal-

* Ez az idézett szövegrész a Könyvtári Figyelőben megjelent cikkben nem, csak a hozzászólók előzetesen rendelkezésére bocsátott kéziratában szerepelt. (– a szerk.)

ma már valóság – csupán előzménye a szemmel olvashatónak, nem szólva a hagyományos formájú leírások mindig megmaradó nagy hányadáról, amely be sem jut a komputer hurkatöltőjébe.)

Kis híja, hogy be nem tévedek a vitacikkírók utcájába. Pedig, akár inkriminált írásom, ez a válasz is igyekszik elkerülni a szabálművek érdemi taglalását. V. E. szememre is veti, hogy „profibíró” létemre nem bírálom az ISBD családot (34. p.). Szemrehányása azonban – amellet, hogy növeli álméltóságomat: mért épp az én írásom kapcsán sietnek az ISBD és kapcsolt részei védelmére – nem jogosult. Én ugyanis pontosan megjelölöm a kifogásolt tényezőket (főleg a permanens és megalapozatlan szabványmódosítás amerikai tendenciáját, s azt, hogy az ISBD – filius ante patrem – egy fésületlen gép előtti adatlap képére formálja át az emberi olvasásra szánt bibliográfiai leírást), de siettem hozzáfűzni: álláspontom ugyanúgy csak köznapi vélekedésen alapszik, mint az amerikai experteké. A kritika pedig, ha ilyen lábakon áll, merő feleselgetés. De oktan is, hisz a határainkon innen és túl mindent elöntő szabványhullám már nemcsak hogy elvégezte művét, de levonulóban van. Nekünk pedig, ha a legközelebbi dagályra fel akarunk készülni, az információs tevékenységek egész frontján, így a szabványosítás terén is, ki kell ragadnunk az imperialista fél kezéből a kezdeményezést, fontos feltételeként a gazdasági és minden más kezdeményezés átvételének. Hogy ez most nem sikerülhetett, nyilván nem az én vitapartnereimen múltott. De a legközelebbi futamért való felelősségben már ők is osztoznak. „Az a tény – ismeri el V. E. – hogy „saját” nemzeti szabványaink nemzetközi szinten születnek meg, nyilván nem jelenti azt, hogy eleve fejet hajtunk az előtt, ami – sajnos, néha nélkülünk, máskor csak formális vagy korlátolt részvételünkkel – nemzetközileg »megszületik.«” Majd ő is kimondja: „fokozottan kell hallatni szavunkat”.

Hogy a lényegre illető ily fokú egyetértés ellenére partnereim vakon mennek el írásom érdemi mondanivalója – egy, az ő ügyüket távlatosan szolgáló kutatási program kezdeményezése – mellett, nem enged elfojtanom egy mély sóhajt s egy akadémiás hangzó kérdést. Vajon nem az általam többször is némi iróniával jellemzett „experti” eljárásmodban való bennragadás, s – ami ugyanazon dolog másik oldala – a nehézkesnek, életidegennek érzett tudományos módszerrel szembeni fentartás nyilvánul-e meg ebben? V. E. cikkének két mozzanatára gondolva, nem tudom kizárni a kérdésben kínáló magyarázatot.

„A változások indoklása” c. fejezetben V. E. felcsigázza érdeklődésünket, hogy ő most meg fogja magyarázni, miért is jutottunk el egy „kritikus” ponthoz, amelyen meg „kell változtatni a katalógizálási és bibliográfiai szabványokat”. A figyelmes olvasónak már itt hiányérzete van, hisz a változtatás értelmében döntő mértékben a változtatás mikéntjén múlik, de a „miként” dolgában V. E. hallgatásba burkolózik, vagy azt vitathatatlan tabunak tekinti. Ám ha az a–f pontba foglalt magyarázatot sorra vesszük, csupán a már fentebb irónikusan idézett tételpár marad a markunkban: hogy a katalógus egyfelől a keresést, másfelől az azonosítást szolgálja, márpedig két cél csak két szabvány segítségével érhető el. (Hogy eddig mért tudtunk egy szabvány segítségével keresni is, azonosítani is, homályban marad.) Mert, ugye az UBC és az egyszeri feldolgozás különben nemes koncepciójából (e/ pont) még ennyi fogható sem extrapolálható a tárgyalt szabvány-csoportra nézve. E két megfontolásnak ui. csak a NATIS koncepció keretében alkalma-

zandó szalagok és gép előtti formátumú munkalapok cseréjére van kihatása. Az f) pontban pedig a számítógépes experteknek az a közismert letorkoló formulája ismétlődik, amelyet egy másik expert, Malinconico (mint cikkem is idézi) egy őszinteségi rohamában így jellemez: „Felhívás a tébolyra”. Nos, a „bizonyításnak” ez a modellje az, amelyet én olvasmányaim alapján a munkabizottságokban tevékenykedő expertek egyik karakterisztikumának ismertem meg.

Ugyanilyen modellnek felel meg a szabványosítás demokratikus procedurájának értelmezése V. E.-nél. Mint hangsúlyozza, „a szabványosítás eddig sem jelentette és a jövőben sem jelentheti az összes egyedi különvéleményekhez való igazodást... Az objektív helyzetből és az érdekeltek többségének véleményéből adódó alapelveknek kell a döntő szót kimondaniok.” Megjelenik lelki szemeim előtt egy országos vagy nemzetközi kérdőív – mondjuk – a bibliográfiai szabványok tárgyában, s egy nagy könyvtár titkára, aki azt egy tucat más kérdőívre rögtönzött válasszal együtt főnöke elé tolja aláírásra. Főnöke elé, aki nem lehet specialistája minden előkerült ügynek, s ha lenne is, honnan venné az időt, hogy gazdasági számításokkal ellenőrizze, lehet-e támogatnia – mondjuk – egy bibliográfus munkatársa álláspontját. Aztán egy másik kép. Népes tárgyalóterem, az asztalfőn tekintélyes vitavezetők, akikre a dolog lényegét a reszortját tekintve szakértő, de a tárgy üzemszervezési, gazdasági, könyvtárpolitikai vonatkozásaiban ritkán otthonos résztvevők rá is bízák. Megszólalnak, ahol egyik vagy másik ponton javítani tudnak az anyagon. Ami a formát illeti, mindkét kép demokratikus. Az én hátamon mégis a hideg szaladgál, nem tehetek róla. Mit ír alá a főnök? Elébe tárták-e (pl. esetünkben) egy háromirányú felmérés gazdasági és szociológiai kiértékelését, e három lehetőség megfelelő halmazon történt ki-kísérletezése alapján: 1. új rendszerű felvételek beosztása régi katalógusba, megfelelő utalózással; 2. a régi lezárása, új kezdése a) megjelenési, b) beszerzési időhatárral; 3. teljes rekatalogizálás? Vagy a szakértői ülés résztvevője megkapta-e tárgyalási anyagul pl. az előző gyakorlatban rosszul megoldott problémák jegyzékét, vagy egy statisztikai összeállítást az olyasféle katalógusbeli sajátosságokról, mint – mondjuk – a szerzős, cím-rendszavas és testületi szerzős felvételek mennyiségi aránya? És honnan veszi kézikönyvtár nélkül, szakirodalom nélkül a bátorságot, hogy eldöntse, a legjobb, legkorszerűbb megoldást rögtönzi-e a zöld asztalnál a tárgyalási anyag egy-egy pontjához? – Nem folytatom. Itt csak jellemzőnek érzett színfoltokra van terem, s nem fejthetem ki mily összetett és nagyigényű feltételeken át valósul meg a demokratizmus akár a hivatali életben, akár a tudományban.

Az olvasó talán most már tisztábban látja, mit írtam, mit gondoltam. És szeretném ugyanezt hinni tisztelt vitatársaimról is, akik a kollegiális eszmecsere egy újabb alkalmát segítették elő írásaikkal.

